

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ АРЕШТУ ТА КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА В УКРАЇНІ В АСПЕКТІ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО АРЕШТУ, КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА ТА УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ, ОДЕРЖАНИМИ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Крикун В. В., Братель С. Г.

Вивчення форм, типів та моделей кримінального процесу в різних країнах та на різних історичних етапах має не лише абстрактно-теоретичне значення, але й, що дуже важливо на нашу думку, і практичне значення. Це дозволяє зрозуміти напрям розвитку кримінального процесу в тій чи іншій країні та усвідомити загальносвітові тенденції. Вказані знання є надзвичайно важливими в умовах реформування національного законодавства та його інтеграції в міжнародне співтовариство.

На даний час у світовому товаристві в тому числі і європейських країн існує тенденція щодо зближення змісту і форм багатьох нормативних положень кримінального процесуального права та їх гармонізації.

Останнім часом арешт і звернення доходів на користь держави, отриманих злочинним шляхом, посідає чільне місце у боротьбі з організованою злочинністю та іншими злочинами, що мають на меті одержання прибутку. Відомо, що організована злочинність є поширеним явищем для більшості держав усього світу, зокрема і для країн ЄС і України. В сучасних умовах цей деструктивний феномен створює серйозну небезпеку для суспільства, а також загрозу проникнення у всі сфери суспільних відносин. Взаємозв'язок між арештом і конфіскацією активів, отриманих унаслідок злочинного діяння, та зниженням рівня таких злочинів більш значний, ніж може видаватися на перший погляд. Цей взаємозв'язок підтверджується, коли традиційні інструменти боротьби з організованою злочинністю видаються не надто ефективними. Відстежуючи еволюцію законодавства, що регулює питання арешту та конфіскації активів, одержаних злочинним шляхом, можна зробити висновок, що Європейський Парламент і Рада ЄС доклали чималих зусиль для гармонізації законодавства у цій сфері. Взаємне визнання ордерів на арешт та ордерів на конфіскацію активів слід вважати передовими, оскільки вони спрямовані на покращення транскордонного співробітництва, надають відповідним компетентним органам ефективні інструменти для арешту та конфіскації активів, навіть

коли такі активи відміті чи приховані у іншій державі-членові ЄС.

Ключові слова: майно, арешт майна, конфіскація, директиви, Європейський Союз, управління активами, ордер, сертифікат.

Krykun V. V., Bratel S. H. Prospects for the development of the institution of seizure and confiscation of property in Ukraine in terms of trends in the development of legislation on seizure, confiscation of property and management of assets obtained through crime in the countries of the European Union

The study of forms, types and models of the criminal process in different countries and at different historical stages has not only abstract and theoretical significance, but also, which is very important in our opinion, practical significance. This makes it possible to understand the direction of the development of the criminal process in one or another country and to understand global trends. This knowledge is extremely important in terms of reforming national legislation and its integration into the international community.

Currently, in the world society, including European countries, there is a tendency to converge the content and forms of many normative provisions of criminal procedural law and their harmonization.

In recent decades, the seizure and transfer of proceeds to the benefit of the state, obtained through criminal means, has taken a prominent place in the fight against organized crime and other crimes aimed at obtaining profit. It is known that organized crime is a common phenomenon in most countries of the world, in particular, in EU member states and Ukraine. In modern conditions, this destructive phenomenon creates a serious danger for society, as well as a threat of penetration into all spheres of social relations. The relationship between the seizure and confiscation of assets obtained as a result of criminal

activity and the reduction of such crimes is more significant than it might appear at first glance. This relationship is confirmed when traditional tools to fight organized crime do not seem to be very effective. Tracking the evolution of legislation regulating the seizure and confiscation of criminally obtained assets, it can be concluded that the European Parliament and the Council of the EU have made considerable efforts to harmonize legislation in this area. The mutual recognition of arrest warrants and asset confiscation warrants should be considered advanced, as they aim to improve cross-border cooperation, provide relevant competent authorities with effective tools to seize and confiscate assets, even when such assets are laundered or hidden in another EU Member State.

Key words: *property, seizure of property, confiscation, directives, European Union, asset management, warrant, certificate.*

На сьогодні наша країна перебуває у найбільш складному становищі з часів проголошення її незалежності внаслідок агресивного повномасштабного російського вторгнення (так званої спеціальної визвольної операції). Ці події призвели не тільки до змін у соціальному, економічному, політичному становищі регіонів, але й до появи нових викликів та зміни акцентів. Особливої актуальності набуває в умовах сьогодення інститут арешту та конфіскації майна, функціонал яких має потенційні можливості щодо пошуку та виявленню активів країни агресорки, як на території України так і за її межами.

Європейське законодавство в сфері арешту та конфіскації майна дуже різноманітне, і в українській правовій науці дослідження кримінального процесуального законодавства ЄС має фрагментарний характер. У той же час варто зазначити, що вітчизняні науковці з кримінального процесу приділяли увагу аналізу проблематики європейських стандартів кримінального провадження. Серед таких необхідно зазначити І. В. Басисту, Р. І. Благуту, О. М. Броневицьку, І. В. Гловюк, О. М. Дроздова, О. В. Захарову, В. В. Зуєва, О. В. Капліну, Г. Р. Крет, С. О. Ковальчука, А. І. Кунтія, О. П. Кучинську, Л. М. Лобойка, Т. О. Лоскутова, В. В. Луцика, В. Т. Нора, О. М. Овчаренко, А. М. Орлеана, М. І. Пашковського, А. В. Підгородинську, М. А. Погорецького, Т. В. Садову, Х. Р. Слюсарчук, Г. К. Тетерятник, В. Г. Уварова, Т. І. Фулей, Р. М. Шехавцова, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, В. М. Юрчишина.

Питанням провадження заходів примусу, зокрема арешту майна західних держав присвячено роботи У. Бернама, Л. В. Головка, К. Ф. Гуценка, В. В. Молдавана, М. О. Пешкова.

Вивчення форм, типів та моделей кримінального процесу в різних країнах та на різних історичних етапах має не лише абстрактно-теоретичне значення, але й, що дуже важливо на нашу думку, і практичне значення. Це дозволяє зрозуміти напрям розвитку кримінального процесу в тій чи іншій країні та усвідомити загальносвітові тенденції. Вказані знання є надзвичайно важливими в умовах реформування національного законодавства та його інтеграції в міжнародне співтовариство.

На даний час у світовому товаристві в тому числі і європейських країн існує тенденція щодо зближення змісту і форм багатьох нормативних положень кримінального процесуального права та їх гармонізації.

Останніми роками арешт доходів і звернення їх на користь держави, отриманих злочинним шляхом, посідає чільне місце у боротьбі з організованою злочинністю та іншими злочинами, що мають на меті одержання прибутку. Не викликає сумніву, що організована злочинність є поширеним явищем для більшості держав усього світу, зокрема і для країн Європейського союзу та України. В сучасних умовах цей деструктивний феномен створює серйозну небезпеку для суспільства, а також загрозу проникнення у всі сфери суспільних відносин. Взаємозв'язок між арештом і конфіскацією активів, отриманих унаслідок злочинного діяння, та зниженням рівня таких злочинів більш значний, ніж може видаватися на перший погляд. Варто погодитися із позицією М. Фазекаша [5, с. 40], що арешт і повернення доходів на користь держави, крім того, що допомагають відновити справедливість щодо потерпілих від злочину осіб, мають ще і позитивний соціальний ефект, оскільки посилюють довіру громадянського суспільства до системи правосуддя.

Першою спробою на міжнародному рівні сприяти конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом, слід вважати Конвенцію ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 1988 р. (Віденська конвенція) [12].

Незважаючи на те, що предметом правового регулювання цієї конвенції є лише злочини у сфері обігу наркотичних речовин, вона містить передові положення щодо конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом, які мали вплив на розвиток інших конфіскаційних інструментів міжнародного, регіонального та місцевого рівнів [6, с. 324].

Незважаючи на те, що спроби уніфікації законодавства, яке регулювало конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, заклали підва-

лини для покращення співробітництва у сфері кримінальної юстиції між країнами Європейського Союзу шляхом впровадження в національні системи країн єдиних конфіскаційних стандартів, ЄС вважав за необхідне представити спеціальні правила співробітництва та застосувати принцип взаємного визнання до рішень, котрі стосуються конфіскації доходів [10, с. 185].

Також інша група міжнародно-правових актів, які стосуються конфіскації активів, була представлена Рамковим рішенням 2003/577/ПВД про взаємне визнання ордерів на арешт активів [2], які спрямовані на повернення активів у справах з трансграничним елементом.

Варто уваги видається думка зарубіжних учених [1, с. 442], які зазначають, що своєрідною вимогою для реалізації цього механізму міжнародного співробітництва (ордера на конфіскацію активів) є факт знаходження активів, які необхідно конфіскувати, на території іншої держави.

Згідно статистичних даних, представлених Європолем у 2010-2014 рр., тільки на 2% доходів від злочинних діянь було накладено арешт та 1% конфісковано [4]. Очевидним є той факт, що такі показники арештованих і конфіскованих активів у межах ЄС слід вважати дуже низьким. Саме тому це зумовило потребу в прийнятті інструменту, який би встановлював вичерпне правове регулювання арешту та конфіскації активів, одержаних незаконним шляхом. Ним стала Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС 2014/42/ЄС від 3 квітня 2014 року про арешт і конфіскацію засобів вчинення та доходів від злочинних діянь у Європейському Союзі [3].

Ця Директива є логічним продовженням Стокгольмської програми 2010 року, у якій вказувалося, що «Європейський Союз повинен зменшити кількість доступних можливостей для організованої злочинності, які є наслідком глобалізаційних економічних процесів, зокрема під час кризи, яка посилює вразливість фінансової системи, та виділити ресурси для ефективного вирішення цих проблем» [8, с. 33].

У ст. 2 Директиви визначені такі основні термінологічні категорії: «доходи від злочинних діянь», «майно», «засоби вчинення злочину», «конфіскація» та «арешт». Вважаємо правильним визначитись з цими понятійними категоріями [9, с. 368]. Доходи від злочинних діянь - це будь-які економічні переваги, що прямо або опосередковано походять від кримінального правопорушення; вони можуть виникати з будь-яких форм майна та охоплювати будь-яке подальше реінвес-

тування чи трансформацію прямих доходів або будь-яких інших переваг [9, с. 368].

Майном у розумінні директиви виступає майно будь-якого виду, включаючи майно та майнові права, рухоме, нерухоме майно, а також правовстановлюючі документи, що підтверджують право власності та частку у майні.

Варто зазначити, що дане визначення в аспекті технологічного прогресу не відповідає сучасній епосі цифрових технологій. Зокрема, серед переліку майна у ст. 2 Директиви немає згадки про так звані «цифрові гроші», зокрема криптовалюту, які набувають стрімкої популярності у всьому світі. Незважаючи на те, що правовий статус криптовалюти до кінця не визначений у нашій державі та в деяких державах Європи, вона, безперечно, може бути предметом таких кримінальних правопорушень, як ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)», ст. 258-5 КК України «Фінансування тероризму», та ін.

Зазначений недолік стосується і українського законодавства, котре визначає що майно, як об'єкт цивільних правовідносин має три значення: 1) окремі речі або їх сукупність; 2) майнові права; 3) сукупність готівкових речей, грошей, цінних паперів, майнових прав. За цих обставин термін «майно» має стосуватися всіх закріплених прав, які здатний довести заявник, в тому числі результатів інтелектуальної власності, акцій або грошових вимог, заснованих на договорі або делікті. Ці активи приватного права так само як і інші предмети, повинні підлягати вилученню та поверненню в дохід держави [15].

Варто погодитися із С. Леськів [14, с. 201] у тому, що злочини з криптовалютою становлять значну суспільну небезпеку. Враховуючи це, вбачається необхідним розширити розуміння майна та доповнити ст. 2 Директиви, включивши «цифрові гроші» як ймовірний предмет арешту та конфіскації у кримінальному провадженні. Під арештом варто розуміти тимчасову заборону передачі, знищення, перетворення, розпорядження, переміщення майна або тимчасовий арешт майна чи контроль над ним. А конфіскація означає остаточне позбавлення майна особи у кримінальному провадженні на підставі рішення суду.

Досліджуючи норми Директиви, можна дійти висновку, що Європейський Парламент і Рада ЄС передбачають декілька видів конфіскації:

- розширену конфіскацію,
- конфіскацію без засудження,
- конфіскацію майна, що передане третім особам.

Важливою є ст. 4 Директиви, яка зазначає, що держави-члени повинні вжити необхідних заходів для забезпечення повної або часткової конфіскації засобів вчинення злочинну та доходів від злочинних діянь, а також майна, вартість якого відповідає таким засобам вчинення злочину чи доходам від злочинних діянь, щодо особи, засудженої за вчинення кримінального правопорушення, зокрема провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого (*in absentia*).

В той же час варто зазначити, що в українському законодавстві має місце аналог такої форми провадження, яке законодавцем визначене як спеціальне досудове розслідування [13].

Що стосується розширеної конфіскації, то вона регулюється ст. 5 Директиви, у якій вказано, що країни ЄС повинні вжити необхідних заходів для забезпечення повної або часткової конфіскації майна, що належить засудженій особі за кримінальне правопорушення, яке здатне принести особі пряму чи не пряму вигоду. У такому випадку суд на основі вивчення обставин справи, включаючи наявні докази та фактичні дані, як-от невідповідність вартості майна доходу засудженої особи, переконаний, що майно одержане злочинним шляхом.

Щодо стосується конфіскації майна, що передане третім особам, то країни ЄС повинні вжити необхідних заходів для забезпечення конфіскації доходів від злочинних діянь або іншого майна, вартість якого відповідає цим доходам, яке було передано підозрюваним чи обвинуваченим третім особам, за умови, що ці треті особи знали або повинні були знати, що їм це передано з метою уникнення конфіскації. У такій ситуації треба враховувати конкретні факти та обставини, зокрема те, що така передача майна була здійснена безкоштовно або за певну плату, значно нижчу, ніж ринкова вартість такого майна. Ця норма не поширюється на добросовісних третіх осіб, тобто осіб, які не знали та не могли знати про те, що передане їм майно одержане злочинним шляхом [11, с. 189].

Останніми важливими змінами у сфері арешту та конфіскації активів, одержаних злочинним шляхом, слід вважати Регламент Європейського Парламенту та Ради ЄС № 2018/1805 від 14 листопада 2018 р. про взаємне визнання ордерів на арешт та ордерів на конфіскацію активів [7], який з 9 грудня 2020 р. замінив Рамкове рішення № 2003/577/ПВД та Рамкове рішення № 2006/783/ПВД в частині арешту та конфіскації активів. Основною метою зазначеного акту є уніфікація,

спрощення та пришвидшення процедури арешту та конфіскації активів в межах ЄС.

Основними досягненнями окресленого Регламенту ЄС № 2018/1805 про взаємне визнання ордерів на арешт та ордерів на конфіскацію активів можна вважати таке:

а) розширення сфери його дії;

б) зміна підстав для відмови у визнанні та виконанні ордеру. Невизнання ордеру з підстави порушення прав людини допускається лише у виняткових та обмежених випадках;

в) пришвидшення процедури виконання ордеру на арешт, оскільки у Регламенті встановлено часовий ліміт у виконанні ордеру на арешт активів [10, с. 375].

Підсумовуючи зазначене, варто сказати наступне, що відстежуючи еволюцію законодавства країн Європейського Союзу, яке стосується арешту і конфіскації майна та активів, одержаних злочинним шляхом, вбачається те, що Європейський Парламент і Рада ЄС доклали чималих зусиль для гармонізації законодавства у цій сфері. Ці кроки значно підсилили можливості цих юридичних інститутів, дозволили більш ефективно боротись з таким явищем як транснаціональна злочинність, дієво позбавляти їх економічного ресурсу. Підтвердженням цього є успішне функціонування спеціальних агентств із повернення активів у всіх країнах ЄС і прийняття Директиви 2014/42/ЄС від 3 квітня 2014 року про арешт і конфіскацію засобів вчинення та доходів від злочинних діянь у Європейському Союзі, яка слугує орієнтиром високих стандартів для країн ЄС щодо арешту та конфіскації активів, одержаних злочинним шляхом.

Вказаний досвід дає нам вказівник подальших перетворень та вдосконалень національного законодавства. Основним акцентом якого є покращення взаємодії українських компетентних правоохоронних органів з відповідними компетентними органами країн ЄС, що дасть необхідні знання та досвід для виявлення та арешту майна та активів які отримані злочинним шляхом, а що найбільш важливим, активів росії, які знаходяться як на території України та і на території країн Європейського Союзу. Передовим прикладом такої взаємодії в країнах ЄС є норми Регламенту ЄС № 2018/1805 про взаємне визнання ордерів на арешт та ордерів на конфіскацію активів, оскільки вони спрямовані на покращення транскордонного співробітництва, надають відповідним компетентним органам ефективні інструменти для арешту та конфіскації активів, навіть коли такі активи відмиті чи приховані у іншій країнах ЄС.

Література

1. Calvanese E. Enforcement of confiscation orders. Handbook of European Criminal Procedure. Springer International Publishing. 2018. P. 433-445.
2. Council Framework Decision 2003/577/JHA of 22 July 2003 on the execution in the European Union of orders freezing property or evidence. *OJ L 196*. 2.8.2003. P. 45-55.
3. Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union. *OJ L 127*. 29.4.2014. P. 39-50
4. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. *OJ L 281*. 23.11.1995. P. 31-50.
5. Fazekas M. Nanopoulos Eva. The Effectiveness of EU Law: Insights from the EU Legal Framework on Asset Confiscation. *European Journal of Crime Criminal Law and Criminal Justice*. № 24(1). P. 40.
6. Kaye N. Freezing and Confiscation of Criminal Proceeds. *Revue internationale de droit pénal*, 2006/1 (Vol. 77). P. 324.
7. Regulation (EU) 2018/1805 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 on the mutual recognition of freezing orders and confiscation orders. *OJ L 303*. 28.11.2018. P. 1-38.
8. The Stockholm Programme - An open and secure Europe serving and protecting citizens. *OJ C 115*. 4.5.2010. P. 1-38., с. 33
9. Климкевич Р. А. Арешт, конфіскація та управління активами, одержаними злочинним шляхом: досвід ЄС та України. Сучасні тенденції розвитку кримінальної юстиції в Україні : колективна монографія / за ред.: І. Гловюк, Н. Лащук. Львів: ПП «Видавництво «БОНА», 2021. 388 с.
10. Климкевич Р. Арешт, конфіскація та управління активами, одержаними злочинним шляхом у Європейському Союзі. *Проблеми державотворення і захисту прав людини* : матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5-6 лютого 2021 р.): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 184-187.
11. Климкевич Р.А. Кримінальне процесуальне законодавство України та Європейського союзу: апроксимація та диференціація. Дисертація ... доктора філософії. 081 Право. Львів 2022. 261с.
12. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/096>.
13. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (звернення: 26.12.2022)
14. Леськів С. Кримінально-правові аспекти визначення статусу криптовалюти в Україні: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Підприємництво, госп-во і право*. 2019. № 9. С. 199-203.
15. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-15: за станом на 19.07.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 14.12.2022)

Крикун В. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
проректор
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Братель С. Г.,

кандидат юридичних наук, доцент,
перший проректор
Одеського державного університету
внутрішніх справ